

Güler, Ramazan, “Gerde Yukarı Tekke”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11/23, ss.151-167.
DOI: 10.31765/karen.1504141

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmemektedir.
This article doesn't require ethical committee permission and/or legal/special permission.

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Arş. Gör.,
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi,
Ankara/TÜRKİYE
✉ ramazanguler@aybu.edu.tr
ORCID : 0000-0002-2234-3472

Anahtar Kelimeler: Tekke ve Zaviye, Eğitim, Koruma, Yeni İşlev, Yukarı Tekke

Keywords: Tekke and Zaviye (Sufi Lodge and Zawiya), Education, Conservation, New Function, Yukarı Tekke (Upper Tekke)

GEREDE YUKARI TEKKE*

Ramazan GÜLER**

Öz: “Tekkeler” şeyh ve dervişlerinin bir araya geldiği, zikir ve ibadetlerini yaptıkları tarikat mekânlarıdır. Aynı zamanda tekke; eğitim ve öğretim, sağlık, edebiyat, sanat, meslek ve üretime yönelik çalışmaları ile de ön plana çıkmaktadır. Tekke ve zaviyeler, Anadolu’nun Türkleşmesinden itibaren yapılanmaya başlamıştır. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde varlığını sürdürmüştür. Özellikle Anadolu’nun fethi itibarıyla yerleşim alanlarının oluşmasında ve geliştirilmesinde tekke ve zaviye yapılanmasının önemli katkısı olduğu bilinmektedir. Bu çalışmada Bolu ili Gerde ilçe merkezinde bulunan ve Kabiller Mahallesi Mescidinin genişletilmesi ile tekkeye dönüştürülen “Yukarı Tekke” adlı yapı ele alınmıştır. Yapı ile ilgili şimdiye kadar yapılan araştırmaların yüzeysel olması sebebiyle tekkenin Türk-İslam mimarisi bağlamında etrafıca tanıtılması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik literatür ve yerinde inceleme çalışmaları yapılarak yapının tarihçesi, mimari-süsleme özellikleri, geçirdiği onarımlar ve kullanım durumları incelenmiştir. Yukarı Tekke; tevhidhane, türbe ve yaşam mekânları şeklinde tekke şemasına uygun olarak kurgulanmıştır. 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kanunu doğrultusunda bu tür yapıların işlevini kaybetmesi ile Yukarı Tekke esas işlevini kaybederek yalnızca ibadethane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde yörede Yukarı Tekke Cami ve Türbesi olarak bilinmekte, tevhidhane ve yaşam mekânları cami yapılanması içerisinde kullanılmaktadır. Tevhidhane harim, yaşam mekânları ise mahfil vazifesi görmektedir. Türbe ise cami olarak kullanılan kısma bitişik vaziyette ziyaretgâh olarak işlevini sürdürmektedir. Cami iki katlı kurgulanmış olup kerpiçten, türbe ise moloz taş ile inşa edilmiştir. Süsleme bakımından cami olarak kullanılan kısım oldukça sade bir vaziyette iken türbe kısmının özellikle iç yapılanmasında bitkisel, geometrik ve nesnel kalem işi süslemeler yoğunluktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda Yukarı Tekke’nin, kurgu şeması, fonksiyonları ve mimari biçimlenmesi açısından değerlendirildiğinde Türk – İslam mimarisi tekke yapılanması özelliklerini taşıdığı ve özgün durumunu koruduğu görülmüştür.

YUKARI TEKKE (UPPER TEKKE) IN GERDE

Abstract: “Tekkeler” (Sufi lodges) are religious spaces where sheikhs and dervishes come together for dhikr (remembrance of God) and worship. Beyond their spiritual functions, tekkes have historically served as multifaceted institutions, playing vital roles in education, healthcare, literature, the arts, vocational training, and production. The establishment of tekkes and zaviyes (smaller affiliated

Geliş Tarihi / Received Date: 14.03.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.06.2025

lodges) began with the Turkification of Anatolia and continued throughout the Seljuk, Beyliks, and Ottoman periods. Notably, these structures contributed significantly to the formation and development of settlements following the conquest of Anatolia. In this study, the building named “Yukarı Tekke”, which is located in the Gerede district center of Bolu province and was transformed into a tekke with the expansion of the Kabiller Neighborhood Masjid, is discussed. Since the researches on the building so far have been superficial, it is aimed to introduce and evaluate the tekke in the context of Turkish-Islamic architecture. For this purpose, literature and on-site studies were conducted to examine the history of the building, its architectural and ornamental features, its repairs and usage conditions. Upper Tekke was designed in accordance with the tekke scheme in the form of tevhi-dhane, tomb and living spaces. On November 30, 1925, in line with the law on the closure of dervish lodges and dervish lodges enacted on November 30, 1925, with the loss of the function of

such structures, Yukarı Tekke lost its main function and started to be used only as a place of worship. Today, it is known as Yukarı Tekke Mosque and Tomb in the region, and the tevhi-dhane and living spaces are used within the mosque structure. The tevhi-dhane serves as a harim and the living spaces as a mahfil. The mausoleum is adjacent to the part used as a mosque and continues to function as a pilgrimage. The mosque is constructed with two floors and is made of mudbrick, while the tomb is built with rubble stone. In terms of ornamentation, the part used as a mosque is quite simple, while the interior of the mausoleum has a high density of floral, geometric and object pencil ornaments. As a result of the studies carried out, it was seen that the Upper Tekke, when evaluated in terms of its organization scheme, functions and architectural formation, has the characteristics of Turkish-Islamic architecture tekke structuring and preserves its original state.

Giriş

Türkçede “tekke” olarak yerleşen terim; aslı “tekye” olan, Farsça “dayanmak, dayanılan” yer anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Tekke, bir tarikat adına açılan, o tarikata mensup dervişlerin toplandığı, zikrettikleri, kendi ilkelerince sürdürülen töreleri ve ayinleri yerine getirdikleri özel bir tip yapıya denildiği gibi dinsel-mistik tarikatlarla ilgili tüm kuruluşlar içinde kullanılan genel geçer bir deyimdir. Herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları, dini anlayışlarını çeşitli ayinlerle gerçekleştirdikleri, bu anlamda eğitim verdikleri ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek içecek ve yer sağlayan yerleşme birimidir.¹ Bu bağlamda tekke yapıları; eğitim ve öğretim, sağlık, edebiyat, sanat, meslek ve üretime yönelik faaliyet gösteren dini ve sosyal mekânlardır.² Bu yapılar yerleşim yerlerinde merkezi konumlarda, yerleşim yerleri dışında da belli yol güzergâhları üzerinde kurulabilmekteydiler. Tekkeler; konumlarına, büyüklüklerine, amaçlarına ve özelliklerine göre zaviye, dergâh, hankâh ve asitane olarak da isimlendirilmiştir.³

Anadolu’da tekkeler, coğrafyanın Türkleşmesinden itibaren kurulmaya başlamıştır. Selçuklu, Beylikler, Osmanlı dönemi boyunca tekke ve zaviyeler kurulmuş ve gelişme göstermiştir. Tekkeler birer yardım ve dini kuruluş olmalarının yanında aynı zamanda bir yerleşim ve iskân faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezler olarak karşımıza çıkabilmektedir⁴. Özellikle Anadolu’nun fethi itibarıyla yerleşim alanlarının oluşmasında ve geliştirilmesinde tekke ve zaviye yapılanmasının önemli katkısı olduğu bilinmektedir.⁵

Tekkeleri oluşturan ana birimlerin fonksiyonel ilişkileri, tekkenin büyüklüğüne, içeriğine, tarikatın geleneklerine, kuruluş amacına göre çeşitlilik göstermektedir. Temelde tekkeyi oluşturan iki ana birim mevcuttur. Bunlardan biri ibadetle ilgili olan tevhi-dhane-türbe, diğeri ise yaşam mekânları olarak kullanılan harem ve selamlıktır. Bunlardan ilki zikir (ayin) yapılan

¹ Kara, 2011: 368-369.

² Kara, 1990: 20.

³ Kara, 2011: 368-369.

⁴ Sönmez, 1992: 85.

⁵ Savaş, 1999: 461.

mekân olan tevhidhane'dir. Tevhidhanelerde mutlaka bulunan öğeler, mihrap ve mahfillerdir. Tekkelerde bulunan diğer bir ana yapı birimi de türbelerdir. Tekkeyi oluşturan diğer birimler yaşam mekânlarıdır. Bu mekânlar, selamlık ve haremdir. Haremler şeyhin ailesinin ve tekkede ikamet eden kadınların yaşama mekânlarıdır ve tekkeye konuk olarak gelen kadınlar da burada ağırlandığıdır. Selamlık kısmında ise tekkeye gelen erkek konukların ağırlandığı birimler ve dervişlerin kullandığı odalar bulunmaktadır. Bu birimler dışında mutfak, yemekhane, hamam, kiler gibi servis mekânları da genellikle harem ve selamlıkla ilişkilidir.⁶

Tekkeler, 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan Tekke ve Zaviyelerin kapatılması kanuna kadar Osmanlı'da çok fonksiyonlu yapıların başında gelmektedir. Bu doğrultuda Gerede'de Osmanlı döneminde inşa edilen günümüzde kısmen veya tamamen ayakta kalan iki tekke yapısı bulunmaktadır. Bunlardan birisi sadece türbe kısmı günümüze ulaşan "Aşağı Tekke", diğeri ise bu çalışmanın konusu olan "Yukarı Tekke" olarak bilinen yapıdır.

Aşağı Tekke adlı yapı, Gerede ilçe merkezi Sevil mahallesinde yer almaktadır. Yapının orijinal yapılanmasından yalnızca türbe kısmı günümüze ulaşmıştır. Cami olarak kullanılan kısım ise 1944 depreminde yıkılmıştır.⁷ Bu caminin yerine yine türbenin hemen yanına 1957 yılında tekke yapılanmasına uygun olmayan kubbeli bir cami inşa edilmiştir. Türbe ise giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre H.1259/M.1843 yılında inşa edilmiştir.

Yukarı Tekke, Bolu ili Gerede ilçe merkezi Kabiller mahallesinde bulunmaktadır. Tekke'nin içerisinde bulunduğu Gerede, tarih öncesi çağlardan bugüne kadar birçok medeniyetin yerleşim alanı olmuştur. Geçmişte Paflagonya olarak adlandırılan bölgede bulunan şehir sırasıyla Paflagonya M.Ö.300, Bitinya M.Ö. 260-228, Pontus M.Ö. 70-71 ve Roma'nın M.S. 395'te ikiye ayrılmasıyla da Doğu Roma, yani Bizans hâkimiyetleri görülmüştür.⁸ Şehir ilk Türk hâkimiyetini 1197 yılında Anadolu Selçuklularına bağlanmasıyla görmüş sonrasında 1354 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.⁹ 1530 yılı kayıtlarına göre Gerede, Bolu Livasına bağlı bir kaza,¹⁰ 1692 yılından 1812 yılına kadar Bolu Voyvodalığı'na bağlı subaşılık,¹¹ 1864 yılından II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) kadar Kastamonu Vilayetine bağlı olan Bolu Sancağı bünyesinde kaza¹² idaresindedir. II. Meşrutiyet'in ilanı (1908) sonrasında bağlı bulunduğu Bolu Sancağı ile birlikte Kastamonu Vilayeti'nden ayrılmıştır.¹³ 1923 yılı Cumhuriyetin ilanı ile Gerede, Bolu'ya bağlı bir ilçe olmuştur.

Gerede, uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış bir yerleşim yeri olması nedeniyle, döneme ait çok sayıda mimari yapının inşa edildiği bilinmektedir. Ancak kentin aktif bir deprem kuşağı üzerinde yer alması ve özellikle 1944 yılında meydana gelen, şehrin büyük bölümünü tahrip eden yıkıcı deprem nedeniyle bu yapılardan pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Bu bağlamda, Osmanlı dönemine ait olup özgün mimari biçimlemeleriyle günümüze kadar ulaşabilen az sayıdaki yapıdan biri olan "Gerede Yukarı Tekke" bu özelliği ile ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Bu çalışmanın temel amacı; esas işlevi doğrultusunda kullanılmamakla birlikte özgün yapısını büyük ölçüde koruyan Yukarı Tekke'yi mimari açıdan detaylı bir şekilde ele almak ve bu yapının Türk-İslam mimarisi içerisindeki yerini belirlemektir. Bu çerçevede yapı; cephe, malzeme, inşa teknikleri, plan şeması ve süsleme unsurları bakımından incelenmiş; ayrıca tarihî süreç

⁶ Tanman ve Parlak, 2011: 370-371.

⁷ Şen, 2022, 40.

⁸ Aycan, 2000: 11-12.

⁹ İdil, 1997: 23; Aycan, 2000: 13.

¹⁰ Özkılınç, Coşkun, Karazeybek, Sivridağ, & Yüzbaşıoğlu, 1994: 49.

¹¹ Aycan, 2000: 15.

¹² Önal, 2011.

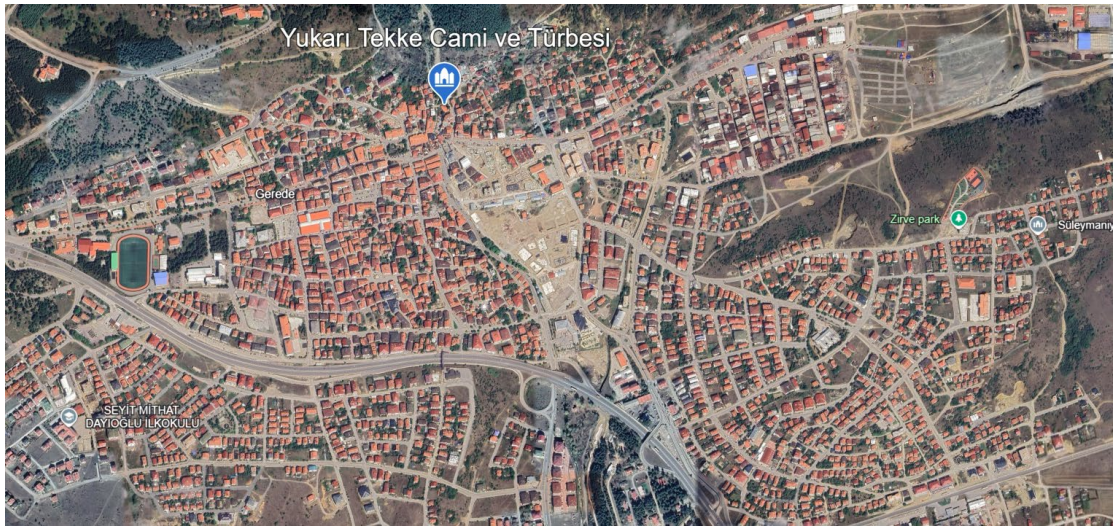
¹³ Kutlu, 1964: 9.

içindeki kullanım biçimleri değerlendirilmiştir. Söz konusu yapı üzerine şimdiye kadar kapsamlı bir bilimsel çalışmanın yapılmamış olması, araştırmanın özgün değerini artırmakta ve literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırma kapsamında, “Gerede Yukarı Tekke” yerinde incelenmiş; detaylı fotoğraf çekimleri gerçekleştirilmiş ve ilgili arşiv belgeleri taranarak bilgiler derlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda yapının işlevsel dönüşümü analiz edilmiş, benzer dönem ve tipolojideki yapılarla karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, Yukarı Tekke’nin Türk-İslam mimarisi bağlamında taşıdığı mimari ve kültürel değerlerin ortaya konularak literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

1. Yukarı Tekke

Tekke, Gerede ilçesi Kabiller mahallesinde Dayıoğlu deresinin hemen yanında yer almaktadır (Şekil 1). Yapı, tekke yapısı olarak inşa edilmiş olmakla birlikte günümüzde tevhidhane kısmı yalnızca ibadethane, türbe kısmı ise ziyaret mekânı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde tevhidhane kısmı Yukarı Tekke Cami, türbe kısmı ise Yukarı Tekke Türbesi olarak bilinmektedir. Yapı, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 2000 yılında tescil edilmiştir. Pek çok onarım geçiren yapı 2019 yılında kapsamlı bir restorasyon geçirmiştir.¹⁴

Şekil 1. Yukarı Tekke Konumu (Google Earth)

Tekke, Kabiller Mahallesi mescidinin Abdullah Efendi tarafından genişletilmesi ile birlikte tekke fonksiyonuna getirilmiştir.¹⁵ Kabiller mahallesi mescidinin ise ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Yalnızca arşiv kaynaklarında H.1263/M.1846-1847 yıllarında Şeyh Abdullah Efendi’nin mescide imam olarak tayin edildiğine dair belge bulunmaktadır.¹⁶ Buradan yola çıkarak mescidin tekkeye çevrildiği tarih olarak H.1263/M.1846-1847 gösterilebilir. Şeyh Abdullah ayrıca caminin bitişiğinde bulunan mahalle mektebini satın alarak yerine türbeyi, Cami’nin karşısında satın aldığı küçük bir arsaya da mektebi yeniden inşa ettirmiştir.¹⁷ Türbe cümle kapısı üzerinde bir kitabe yer almaktadır. Kitabe siyah zemin üzerine altın yaldız harflerle rik’a hattıyla yazılmıştır (Foto. 1). Aruz vezniyle yazılan kitabe şöyledir:

¹⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

¹⁵ Ünlü, 2000: 145.

¹⁶ BOA, A.MKT, 69-66.

¹⁷ Ünlü, 2000: 146.

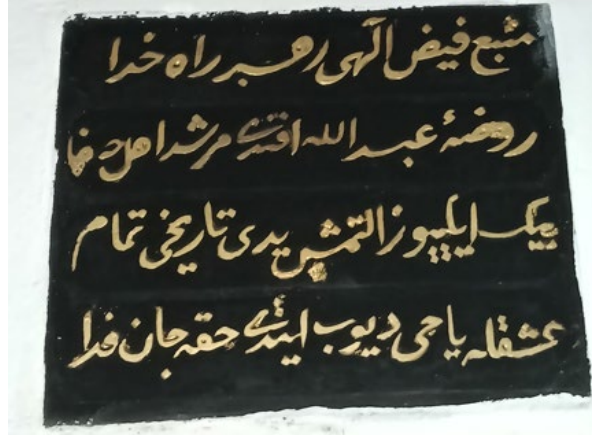

Foto. 1. Türbe İnşa Kitabesi

منب-ی فیزی ایلاهی رهبری راهی هودا
راوزا-ی آبدوللاه افندی مورشدی هلی سفا
بین بکی یوظ آلطمنش یاضی تاریهی تمام
آشک ایلہ یا های دیوب اتنی هاککا جان فدا

Okunuşu:

Menbe-i feyzi ilâhi rehberi Rahi hüda
Ravza-i Abdullah Efendi mürşidi ehli sefa
Bin iki yüz altmış yedi tarihi tamam
Aşk ile ya hay deyüp etti hakka can feda

Kitabeye göre türbeyi inşa ettiren Abdullah Efendi H.1267/M.1850-1851 tarihinde vefat etmiştir. Bu doğrultuda türbenin inşa tarihi olarak Şeyh Abdullah Efendi'nin mescide imam olarak tayin edildiği H.1263/M.1846-1847 ile vefat ettiği H.1267/M.1850-1851 arasında olduğu belirtilebilir.

1.1. Mimari Özellikler

Yukarı Tekke adlı yapının; yerleşim özellikleri, planı, cephe özellikleri, malzeme ve tekniği ile süsleme özellikleri bu bölümün altında ayrı başlıklar halinde tanıtılmaya çalışılacaktır. Tekke kurgusu içinde oluşturulan birimler belirlenecek ve bu birimlerin günümüzde hangi yapılanma içerisinde yer aldığı gösterilecektir.

1.1.1. Yerleşim Özellikleri

Yukarı Tekke dört taraftan moloz taş örgülü metal korkuluklu avlu ve bahçe duvarı ile çevrilmiştir. Yapı, batıya doğru hafif meyilli bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Günümüzde cami olarak kullanılan bölüm kuzeydoğu tarafta türbe ile bitişik nizamdır. Avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde bir çeşme yer almaktadır. Tekke'nin güneybatı tarafında yer alan bahçeye paralel şekilde konumlandırılmış tuvalet ve abdesthane bölümleri mevcuttur (Foto. 2). Tekke'nin kuzey tarafında enine dikdörtgen şemada moloz taş örgülü metal korkulukla çevrelenmiş hazire bölümü bulunmaktadır (Foto. 3). Hazire içerisinde kadın ve erkeklere ait 22 mezar taşı tespit edilmiştir. Bu haziredeki mezar taşlarının şehir eşrafına ait olduğu görülmüştür.

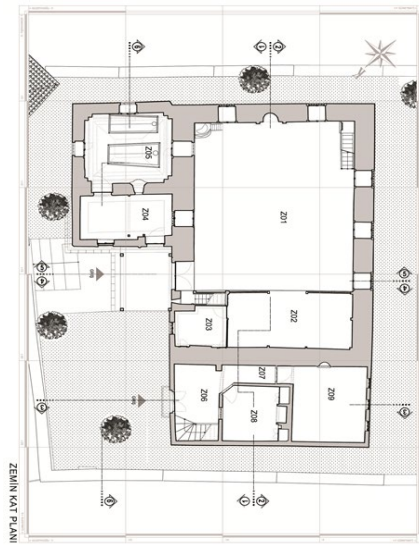
Foto. 2. Tekke'nin Genel Görünümü

Foto. 3. Hazire Görünümü

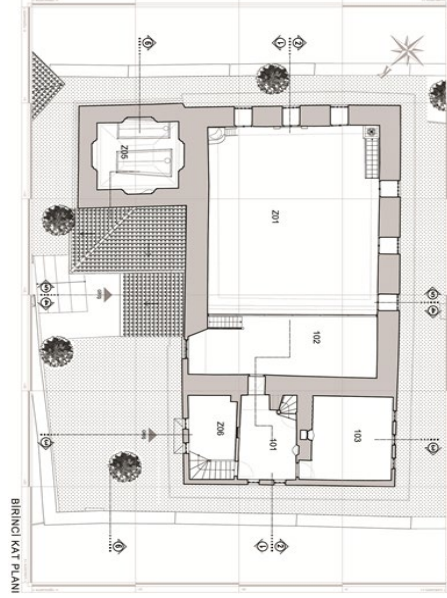
1.1.2. Plan

Tekke orijinal planlaması ile günümüze gelmesine rağmen asıl kurgusu doğrultusunda kullanılmamaktadır. Yapı esas itibarıyla; tevhidhane, türbe ve yaşam alanlarından oluşmaktadır. Günümüzde tevhidhane ve yaşam alanları cami yapılanması içerisinde türbe ise ziyaretgâh olarak işlev görmektedir. Cami olarak kullanılan yapı; iki katlı inşa edilmiş olup, kırma çatılı ve alaturka kiremit kaplamalıdır. Zemin kat; harim, şeyh odası, türbe, mutfak, selamlık ve haremlik bölümleri şeklindedir (Çizim 1). Harim günümüzde caminin ibadethane kısmıdır. Harim kare formda kurgulanmış olup düz ahşap tavan kaplamalıdır (ZO1). Harimin kuzeydoğu tarafında kare planlı, günümüzde imam odası olarak kullanılan şeyh odası yer almaktadır (ZO3). Harimin kuzeyinde doğu taraftan ayrı girişi bulunan haremlik, selamlık ve mutfak kısımları mevcuttur. Doğrudan giriş yapılan selamlık bölümü enine dikdörtgen formdadır (ZO6). Güneydoğu ve kuzeydoğu duvarların birleştiği köşede yer alan mutfak bölümü kare planlıdır (ZO8). Bu kısımda bulunan ahşap dolaplar ve ocak, alanın mutfak olarak kullanıldığını göstermektedir. Selamlık ile haremlik arasındaki geçişi sağlayan dikdörtgen formda hol yer almaktadır (ZO7). Haremlik bölümü ise kareye yakın dikdörtgen forma sahiptir (ZO9). Türbe ise iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım türbedar odası olarak kurgulanan enine dikdörtgen planlı içten düz ahşap tavan dıştan iki yana eğimli kırma çatı örtülüdür (ZO4). Esas ziyaret mekânı ise kare planlı içten aynalı tonoz dıştan ise kare kasnak üzerine oturan dört yöne eğimli kırma çatı örtülü vaziyettedir (ZO5).

Çizim 1. Zemin Kat Planı¹⁸

¹⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü 2014 yılı restitüsyon raporundan alınmıştır.

Birinci katta ise kadınlar mahfili, barınma amaçlı kullanılan oda ve hol bulunmaktadır (Çizim 2). Kadınlar mahfili enine dikdörtgen plandadır (102). Zemin katta yer alan selamlık bölümünden birinci kata çıkılan bölüm boyunca dikdörtgen planlıdır (Zo6). Kadınlar mahfiline geçişi sağlayan hol dikdörtgen forma yakındır (101). Barınma amaçlı kullanılan oda ise kare planlıdır (103).

Çizim 2. Birinci Kat Planı¹⁹

Günümüzde ibadethane olarak kullanılan tevhidhane bölümüne doğu taraftan çift kanatlı ahşap kapı ile giriş yapılmaktadır (Zo1). Harimin güney tarafının ortasında oldukça sade tasarlanmış alçı mihrap, güneybatı köşesinde ahşap minber, güneydoğu köşesinde ise ahşaptan vaiz kürsüsü yer almaktadır (Foto. 4). Kuzey tarafta ise ahşap korkuluklu müezzin mahfili yer almaktadır. Müezzin mahfilinin doğu tarafından imam odası olarak kullanılan bölüme giriş yapılmaktadır. Müezzin mahfilinin doğu duvarı ile giriş kapısının arkasında kalan bölümden ahşap merdivenle kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Kadınlar mahfili enine dikdörtgen planda ve düz ahşap tavan kaplamalıdır (102). Kadınlar mahfilinin kuzey tarafında yer alan tek kanatlı ahşap kapı ile şeyh odasına geçişi sağlayan hole geçilmektedir (101). Holün güneybatı köşesinde minareye çıkış kısmı yer almaktadır. Holün kuzey tarafında bulunan tek kanatlı ahşap kapı ile şeyh odasına giriş yapılmaktadır (103). Günümüzde şeyh odası ve hol bölümü kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır.

Foto. 4. Harim, Mihrap, Minber ve Vaiz Kürsüsü

¹⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü 2014 yılı restitüsyon raporundan alınmıştır.

Harimin güney aksı üzerinde bulunan alçı mihrap, ahşap minber ve vaiz kürsüsü oldukça sade tasarlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yapıya dair onarım raporlarında bu birimlerin değiştirildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu doğrultuda vaiz kürsüsü, mihrap ve minberin özgün olduğu söylenebilir.

Türbeye giriş doğu tarafta yer alan tekkeye giriş hazırlık bölümünün güney tarafında yer alan tek kanatlı ahşap kapı ile sağlanmaktadır. İlk bölüm kare planlı düz ahşap tavanlı türbedar odası olarak kurgulanmış mekândır (Z04). Bu bölümün batı tarafında bulunan tek kanatlı ahşap kapı ile asıl ziyaret mekânına geçiş yapılmaktadır. Kare planlı üzeri aynalı tonozla örtülü esas ziyaret mekânında Halveti Şeyhi Abdullah Efendi ve oğlu Seyyit Ahmet Efendi'ye ait olan iki ahşap sanduka bulunmaktadır (Z05). Bütün duvarlarda profilli sivri kemer mevcuttur. Kuzey duvarda niş şeklinde çiçeklik, çiçekliğin orta kısmından giriş bölümüne açılan kare pencere açıklığı yer almaktadır. Güney ve doğu tarafta dışarıya açılan boyuna dikdörtgen pencere açıklıkları görülmektedir. Güneybatı duvara ise boyuna dikdörtgen niş şeklinde ahşap dolap yerleştirilmiştir. Tonoz ve duvarlara yoğun bir şekilde kalem işi tekniğinde bitkisel ve geometrik süslemeler işlenmiştir (Foto. 5).

Foto. 5. Türbe Esas Ziyaret Mekânı

1.1.3. Cephe

Yapı, dört taraftan moloz taş örgülü metal korkuluklu bahçe ve avlu duvarları ile çevrelenmiştir. Cepheler itibarıyla boyuna dikdörtgen ve kare formda pencere dizileri yer almaktadır. Kuzey cephe haricinde diğer cephelerde pencereler çift sıra biçiminde konumlandırılmıştır. Alt sıra pencerelerin üzerine metal ve ahşap malzemeden oluşturulmuş korkuluklar yerleştirilmiştir. Yapıya ana giriş doğu cephe üzerinden olup doğrudan sokağa açılmaktadır. Doğru cephe avlu duvarları ile sınırlandırılmıştır ve sokak üzerinden avluya giriş merdiven aracılığıyla sağlanmaktadır. Doğru cephe üzerinde güney tarafta türbeye bitişik konumda yerleştirilmiş ahşap malzemeden oluşturulan kırma çatı örtülü ve alaturka kiremit kaplamalı yapıya giriş hazırlık bölümü bulunmaktadır. Ayrıca yine doğu cephe üzerinde kuzey tarafa doğru konumlandırılmış mutfak, haremlık ve mahfil bölümüne çıkan merdiven boşluğuna açılan bir boyuna dikdörtgen tek kanatlı ahşap kapı mevcuttur. Yapıya ayrıca batı taraftan 2019 tarihinde yapılan onarım sırasında doğrudan harime açılan tek kanatlı ahşap bir kapı açıklığı eklenmiştir. Doğru cephenin kuzey tarafına doğru olan kısımda doğrudan çatıdan yükselen silindirik formda tek şerefeli metal korkuluklu ahşap minare yer almaktadır. Doğru cephenin güneydoğu köşesinde cami ve türbe bitişik nizamdır. Türbe kısmına doğrudan dışarıdan giriş kapısı bulunmamaktadır. Türbe ve camiye doğu tarafta bulunan giriş hazırlık bölümünden giriş yapılmaktadır. Türbenin cepheleri doğu ve güney tarafta birer yarım daire kemerli pencere açıklığı ile kuzey tarafta bir boyuna dikdörtgen pencere açıklığından ibarettir (Foto. 6-9).

Doğu Cephe

Batı Cephe

Kuzey Cephe

Güney Cephe

Foto. 6-9. Tekke'nin Cephe Görünümleri

1.1.4. Malzeme ve Yapım Tekniği

Tekke'nin inşasında; kerpiç, taş, ahşap, alaturka kiremit, metal, alçı ve sac malzeme kullanılmıştır. Caminin ve türbenin cephe yüzeyleri sıva ile kaplanmış ve üzeri beyaza boyalı olduğu için duvar örgü sistemi ve inşa malzemesi tam olarak tespit edilememiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan bilgiye göre türbe moloz taş, cami olarak kullanılan kısım ise kerpiç ile inşa edilmiştir.²⁰ Pencere korkuluk şebekeleri, minare korkuluğu ve kapı tokmakları metal malzeme ile oluşturulmuştur. Çatı kaplama malzemesi olarak alaturka kiremit uygulanmıştır. Minare gövdesi ve şerefesi ahşaptan, külah kısmı ise kurşun malzeme şeklindedir. Mahfil ve çatı strüktürü, tavan, minber, kapı ve pencere kanatları ahşaptandır. Mihrap ise alçı malzemeden yapılmıştır (Bkz. Foto. 4, 5, 10, Foto. 12-19).

1.1.5. Süsleme Özellikleri

Cami olarak kullanılan bölüm süsleme açısından oldukça sade vaziyettedir. Türbede ise asıl ziyaret mekânının duvar ve örtü sisteminde kalem işi süsleme görülmektedir. Süsleme de bitkisel, geometrik ve nesnel formlar uygulanmıştır.

Türbedar odasına giriş yapılan taş söveli kapının kilit taşı üzerine kabartma tekniğinde ay - yıldız formu işlenmiştir (Foto. 10).

²⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Foto. 10. Ay - Yıldız Formu

Asıl ziyaret mekânının örtü sistemi olan aynalı tonozun merkezi baklava dilimine benzer şemse motifleri ile doldurulmuş, sarı, kırmızı ve yeşil renklere boyanmıştır (Foto. 11). Duvarlar ise vazodan çıkan çiçek motifleri ile bezenmiştir (Şekil 2-5).

Foto. 11. Aynalı Tonoz Süsleme Detay

Şekil 2-5. Türbe Duvarlarında Bulunan Vazodan Çıkan Çiçek Motifleri

1.2. Tekke'nin Geçirdiği Onarımlar

Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre yapı ilk olarak 1985 – 1986, daha sonrasında 2014 ve 2019 yıllarında onarım görmüştür.²¹

1985 – 1986 yıllarındaki ilk onarımda; çatı bakımı başta olmak üzere bütün ahşap aksam elden geçirilerek boya ve badana yeniden yapılmıştır. Minare sac kaplaması kaldırılarak özgün yapısına uygun olarak ahşap kaplamaya çevrilmiştir. 2014 tarihinde yapının tamirat geçirdiği belirtilmekte ama tamirata ilişkin detay verilmemektedir. 2019 yılındaki onarımda ise; metal malzemeli ve sac kaplamalı yapıya giriş hazırlık bölümü ahşap malzeme ile değiştirilerek alturka kiremit kaplanmıştır. Batı ve güney cephelerde yer alan üçgen ahşap pencereler doğrudan boyuna dikdörtgen forma dönüştürülmüştür. Yine batı cephenin ortasına harimden dışarıya açılan boyuna dikdörtgen bir kapı açıklığı eklenmiştir (Foto. 12-19).

1985-1986 Öncesi

1985-1986 Sonrası

2019 Öncesi

Yapıya Giriş Hazırlık Bölümü

Güney Cephe

²¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Batı Cephe

Foto. 12-19. Tekke'nin 1985-1986, 2019 Yılları Onarım Öncesi ve Sonrası Görünümleri

Onarımlar, genellikle yapı elemanları ve ahşap aksamın yenilenmesi veya değiştirilmesi şeklinde uygulanmıştır. Bu yenilemeler ve değişiklikler Tekke'nin özgün yapılanmasını bozmıştır.

Yapının günümüze kadar orijinal olarak korunduğu görülmüş bundan sonra da kente ve yöreye kültürel zenginlik katkısı sağlaması açısından geleceğe yönelik koruma uygulamaları belirlenmelidir.

Koruma uygulamalarında ana amacın tarihi doku özgünlüğünü sürdürme olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Tarih boyunca yapılan değişikliklere saygı göstererek, onun biçimini, malzemelerini, birleşim özelliklerini, bütünlüğünü, mimari ve kültürel miras değerlerini gözetecek koruma planlanmalıdır.²²

1.3. Tartışma ve Değerlendirme

Anadolu topraklarında tekke ve zaviyelerin kuruluşu; Anadolu'nun iskânı, Türkleşmesi ve müslümanlaşması ile paralel bir şema izlemektedir. Anadolu'da ilk zâviyenin veya zaviyelerin nerede ve ne zaman kurulduğu konusunda kesin bir ifade bulunmamaktadır. Tekke ve zaviyelerin askerî fetihlerle birlikte batıya doğru bir yayılım çizgisi takip ettikleri görülmektedir.²³ Osmanlı dünyasındaki tarikat yapıları "asitane, dergâh, gülşenihane, hankâh, kadirihane, kalenderhane, mevlevihane, tekke, zaviye" gibi çeşitli terimlerden "gülşenihane, kadirihane, kalenderhane ve mevlevihane" gibi terimlerle ifade edilmiştir.²⁴ Bu tür yapılara dair çalışmalarda çoğunlukla "Tekke" teriminin tercih edilmesi; Osmanlı kaynaklarında yalnızca bu terimin, tam teşekküllü asitanelerden en mütevazı zaviyelere kadar her türlü tarikat yapısını ifade edebilmesi, halk dilinde de diğerlerine oranla çok daha yaygın ve "kapsayıcı" biçimde kullanılmış olmasıdır.²⁵

Osmanlı tekkelerinin mimari tanımı yapılırken, aslında başka amaçlarla tasarlandığı halde sonradan, eski kaynaklarda "vaz'-ı meşihat" (meşihat/şeyhlik konulması) olarak anılan usulle tekkeye dönüştürülen yapılar olduğu görülmektedir. Manastır, kilise, cami, mescit, medrese, saray ve konut gibi yapıların tekkeye dönüştürüldüğü bilinmektedir.²⁶ Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Yukarı Tekke'de, tekkeye dönüştürülen yapılar arasında değerlendirilebilir. Yapı, Şeyh Abdullah Efendi'nin mescide imam olarak tayin edildiği H.1263/M.1846-1847 tarihi itibarıyla mescitten tekkeye dönüştürülmüştür.

Tekkelerde ibadet, eğitim, ziyaret, barınma ve beslenme fonksiyonlarının (özellikle ilk ikisinin) iç içe geçerek bir bütün oluşturduğu görülmektedir. İbadet ve eğitim açısından tekkeler;

²² Altun Yıldırım, 2020: 4.

²³ Ocak, 1978: 254.

²⁴ Tanman, 2014: 363.

²⁵ Doğan, 1977: 58.

²⁶ Eyice, 1965: 33-34; Tanman, 2014: 366-67.

Bektaşî tekkeleri ve bağımsız mescitleri olan mevlevihaneler dışında, tekkelerde vakit namazlarının kılındığı, “ayın / ayin-i şerif / ayin-i evliyaullah / mukabele” olarak anılan tarikat ritüelinin icra edildiği, mevlevihanelerdeki Mesnevi şerhleri gibi, ders türünden faaliyetlerin yürütüldüğü, mevlid ve hatim cemiyetleri, ayrıca bir dervişe hilafet verilmesi, yeni şeyhin posta oturması, Muharrem aylarına özgü aşure cemiyetleri gibi, tarikat erkânından kaynaklanan bazı toplantıların düzenlendiği, ibadeti ve eğitimi kaynaştıran ayin birimleri Bektaşîlerce meydana/meydan evi, Mevlevilerce semahane, diğer tarikatların mensuplarınca tevhidhane olarak adlandırılan²⁷ ibadet ve eğitim birimlerini barındıran yapılardır. Yukarı Tekke’nin geçmişte mescit olması ve H.1263/M.1846-1847 tarihli imam atanmasına dair belgenin bulunması, yapının ibadethane olarakta kullanıldığını göstermektedir. Diğer taraftan Şeyh Abdullah’ın Halvetî tarikatına²⁸ mensup olması kapsamında tekkenin orijinal kurgusunda ibadet ve eğitimi kaynaştıran tevhidhane birimi bulunduğu görülmektedir.

Tekkelerde; tarikat pirlerinin, postnişinlerinin, bunların aile bireylerinin ve bazı ileri gelen mensupların gömülü oldukları türbe; ayrıca dervişlerin ve muhiplerin kabirlerini barındıran hazire karşılaşılan ziyaret birimleridir.²⁹ Yukarı Tekke olarak bilinen eser dâhilinde de türbe ve hazire ziyaret mekânları yer almaktadır.

Tekkelerdeki barınma mekânları, sivil mimaride olduğu gibi harem ve selamlık olarak bilinen iki ana bölümden ibarettir.³⁰ Tekkelerdeki bu uygulamaya uygun olarak Yukarı Tekke yapılanmasında da haremlik ve selamlık şeklinde barınma mekânları bulunmaktadır.

Tekkelerde beslenme için kullanılan bölüm mutfaklardır. Mevlevihanelerde matbah-ı şerif, Bektaşî tekkelerinde aş evi olarak bilinen ve erkeklerin denetiminde olduğundan çoğunlukla selamlığın bünyesinde ya da onunla bağlantılı olarak tasarlanan mutfak/matbah, tekkede barınanların yanı sıra çeşitli vesilelerle (haftalık ayinler, kandil geceleri, Ramazan iftarları, aşure cemiyetleri, mevlit, hatim, hilafet cemiyetleri vb.) tekkede yemek yiyenler, misafirler ve çevredeki yoksullar için yemek pişirilen mekândır.³¹ Yukarı Tekke içerisinde selamlık ile doğrudan bağlantılı, haremlik bölümü ile de bitişik vaziyette beslenme amaçlı mutfak bölümü mevcuttur.

Türk-İslam mimarisinde tekkelerin kurgu ve fonksiyonları ile “Gerede Yukarı Tekke” adlı yapının orijinal şeması karşılaştırıldığında yapının genel olarak tekke yapılanmasına uygun olarak inşa edildiği tespit edilmiştir.

Yukarı Tekke bilinen kısmı ile ilk başlarda Halvetî tekkesi olarak kullanılmıştır. Bu yönüyle bakıldığında İstanbul Fatih’te bulunan M.1504/H.910 yılında Süleyman Rumî tarafından Halvetî tekkesi olarak yaptırılan Sofular Tekkesi³² ile plan özellikleri bakımından benzerlikler göstermektedir. Sofular Tekkesinin doğu cephesine bitişik nizam türbesinin bulunması, türbe ve camiye aynı aks üzerinden giriş yapılması, yapıya girişin doğu cephe üzerinden olması gibi benzerlikler dikkat çekmektedir (Çizim 3).

²⁷ Tanman, 2014: 367-368.

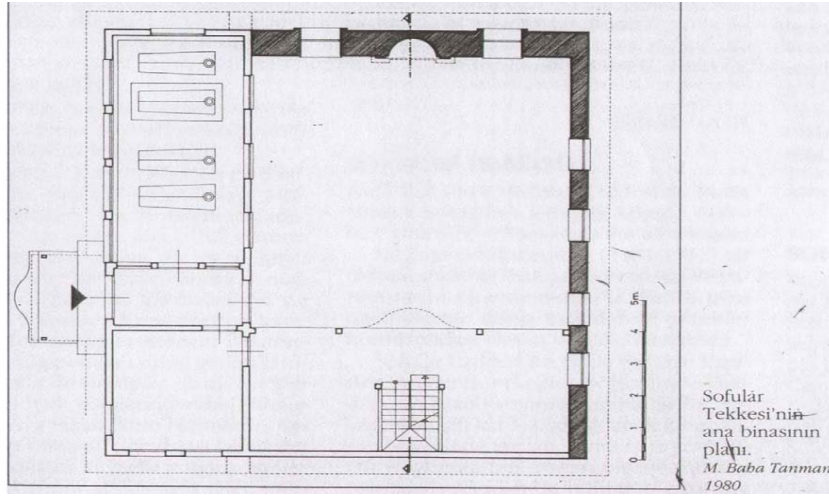
²⁸ Şen, 2022: 42.

²⁹ Tanman, 2014: 369.

³⁰ Tanman, 2014: 369.

³¹ Tanman, 2014: 370.

³² Köseoğlu, 2012: 373.

Çizim 3. Sofular Tekkesi Ana Bina Planı (M. Baha Tanman 1980)

Süsleme olarak Yukarı Tekke'nin türbe kısmı kalem işi süsleme açısından dikkat çekicidir. Duvarlarında yoğun şekilde bitkisel ve geometrik kalem işi süsleme uygulaması görülmektedir (Bkz. Şekil 2). Yörede türbeler gözden geçirildiğinde yine Gerede'de bulunan Aşağı Tekke türbesi örtü sisteminde kalem işi süslemeler ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca Anadolu'da Amasya Hacı Nazır ve Ali Pir Civan türbeleri³³ ile Tokat Zile Şeyh Ethem Çelebi ve Zile Şeyh Nusrettin türbelerinde³⁴ görülen yoğun kalem işi süslemeleri açısından Yukarı Tekke türbesi ile karşılaştırılabilir (Foto. 20-25).

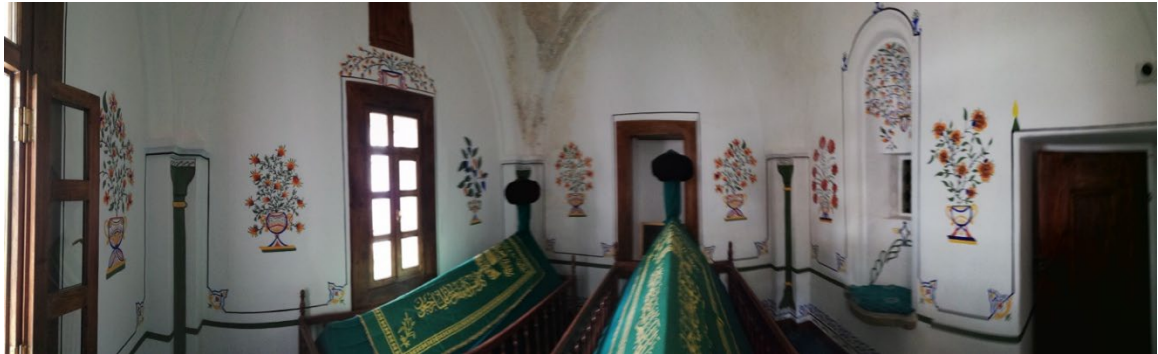

Foto. 20. Gerede Yukarı Tekke Türbesi

Foto. 21. Gerede Aşağı Tekke Türbesi

³³ Yıldırım, 2018: 316, 324.

³⁴ Şahin, 2019: 516, 563.

Foto. 22. Amasya Hacı Nazır Türbesi

Foto. 23. Amasya Ali Pir Civan Türbesi (Yıldırım, S.)

Foto. 24. Zile Şeyh Nusrettin Türbe ve Camisi

Foto. 25. Zile Şeyh Ethem Çelebi Cami ve Türbesi (Şahin, F.)

Foto. 20-25. Kalem İşi Süsleme Karşılaştırması

Türbelerde yer alan süslemelere bakıldığında bitkisel bezemenin yoğun olarak nakşedildiği görülmektedir. Özellikle Barok karakterli vazodan çıkan çiçek motifleri ve madalyonlar dikkat çekmektedir. Diğer taraftan nesnel ve geometrik süsleme unsurları da tercih edilmiştir. Ayrıca bir çalışmada, yapılarıdaki kalem işi süslemelerin detaylı değerlendirilmesi yapılabilir.

Bolu merkez, ilçeleri ve köyleri, yöredeki mimari eserlerin tespiti doğrultusunda tarafımızca taranmış ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından oluşturulan Bolu Kültür Envanteri de detaylı incelenmiştir. Taramalar ve incelemeler sonucunda Bolu yöresinde Yukarı Tekke adlı yapıdan başka günümüze özgün hali ile ulaşan başka tekke yapısı tespit edilememiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Yukarı Tekke'nin yörede özgün kurgusu ile ayakta kalan tek tekke yapısı olması açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Sonuç

Osmanlı döneminde inşa edilmeye başlanan tekkeler, çok yönlü yapılarıyla dini, sosyal ve kültürel fonksiyonları bir arada barındırmaktadır. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte işlevselliğini yitiren bu yapılar, günümüzde genellikle ibadet ve ziyaret amaçlı kullanılmaya devam etmektedir. Gerede'de Osmanlı dönemine ait iki tekke bulunur: Aşağı Tekke ve Yukarı Tekke. Aşağı Tekke'den günümüze yalnızca türbe kısmı ulaşabilmiştir. Yukarı Tekke ise hem tevhidhane hem de türbe bölümleriyle günümüze kadar varlığını korumuştur.

Gerede Yukarı Tekke, Türk-İslam mimarisinin geleneksel tekke yapılanmasıyla uyumlu şekilde ibadet, eğitim, ziyaret, barınma ve beslenme işlevlerini bir arada bulunduran bir yapıdır. Bu işlevler, yapıdaki mimari düzenin şekillenmesinde temel belirleyici olmuştur. Yapının plan şeması, tevhidhane, türbe ve yaşam alanları gibi birimlerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, tekke mimarisinde sıklıkla karşılaşılan mevcut bir yapının tekkeye dönüştürülmesi pratiği, bu yapıda da uygulanmıştır. Nitekim Kabiller Mahallesi Mescidi, 1847 yılında bir tekkeye dönüştürülerek bu işlevsellikle yeniden tasarlanmıştır. Gerede Yukarı Tekke’de görülen genel özellikler, yapının Türk-İslam mimarisi geleneği içinde tekke kurgusuna uygun olarak şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yapının, 16. yüzyıla tarihlenen Sofular Tekkesi ile kurgusal açıdan büyük benzerlik göstermesi, onun Türk-İslam mimarisindeki önemini ve özgün konumunu daha da güçlendirmektedir.

Bolu ili genelinde yapılan incelemeler sonucunda, tekke yapısının orijinal özelliklerini koruyarak günümüze ulaşan tek örnek olarak “Gerede Yukarı Tekke” öne çıkmaktadır. Bu durum, yapının yalnızca Gerede ilçesi için değil, Bolu ve çevresi açısından da önemli bir kültürel miras unsuru olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, yapının tarihî, mimari ve kültürel değerlerinin korunarak geleceğe aktarılması gerekmektedir. Yapının özgün kimliğini muhafaza etmesi için sürdürülebilir koruma, restorasyon ve işlevlendirme çalışmalarının geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Böylece Gerede Yukarı Tekke, hem geçmişle bağ kuran bir bellek mekânı hem de kültürel sürekliliği sağlayan bir miras unsuru olarak yaşatılabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

2. Diğer Kaynaklar

Altun Yıldırım, C. (2020), Ahşap Eserlerin Kullanım Alanlarının Sınıflandırılması, *Akademik Sanat*, 5/10, 1-18.

Anonim (1994), *438 numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, (Yay. Haz. Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ ve Murat Yüzbaşıoğlu), II, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Aycan, İrfan (2000), “Geçmişten Günümüze Tarih Boyunca Gerede”, *Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu Bildirileri (20 -21 Kasım 1999)*, Ankara: Gerede Belediyesi Yayınları, 11-16.

Doğan, Ahmet Işık (1977), *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Yayınları.

Eyice, Semavi (1965), “Fetih’ten Sonra İstanbul’daki Kiliselerin Durumu”, *Türk Yurdu*, 307, 33-34.

İdil, Vedat (1997), “Gerede (Antik Krateia) Hakkında Rapor”, *Gerede Kültür, Kalkınma ve Dayanışma Derneği Bülteni*, 2/1, 23.

Kara, Mustafa (1990), *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, Bursa: Uludağ Yayınları.

_____ (2011), “Tekke”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 368-370.

Köse, Mehmed Akif (2012), “İstanbul’da Faaliyet Göstermiş Halvetî-Şâbanî Tekkelerinin Günümüzdeki Durumu”, *I. Uluslararası Şeyh Şa’Bân-ı Velî Sempozyumu Bildirileri (4-6 Mayıs 2012, Kastamonu)*, II, 363-378.

Savaş, Saim (1999), Osmanlı Dönemi Zaviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Osmanlı Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 459-467.

Sönmez, Selami (1992), *Anadolu’daki Selçuklular ve Beylikler Dönemi Medreseleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, Faruk (2019), *Tokat’taki Tekke ve Zaviyeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, Yasin (2022), *Geredeli Aziz Hacı Halil Efendi*, Bolu: Gerede Belediyesi Kültür Yayınları.

Tanman, Mehmet Baha (2014), *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler*, *Osmanlı Toplumun Tasavvuf ve Sufiler*, (Yay. Haz. Ahmet Yaşar Ocak), 363-424, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tanman, Mehmet Baha ve Parlak, Sevgi (2011), “Tekke”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 370-379.

Ünlü, Ali Rıza (2000), *Tarih Boyunca Gerede, Gerede Tarih ve Kültür Ansiklopedisi*, (Çev. ve Yay. Haz. Hacı Ömer Cevahircioğlu) İstanbul: Adem Medya ve Gerede Yayıncılık.

Yıldırım, Savaş (2018), “Amasya Gümüşhacıköy Türbelerindeki Kalem İşî Süslemeler”, *Art Sanat*, 10, 293-327.